

Из „РАЗМИСЛИ ЗА РЕВОЛЮЦИЯТА ВЪВ ФРАНЦИЯ“

.....

94. Науката за създаване на една държавна общност, ^{за} нейното обновяване или реформиране, както всяка друга основана на опита наука, не трябва да се преподава *a priori*, нито пък краткотрайният опит може да ни обучи в тази практическа наука, защото действителните резултативна моралните подбуди не са винаги незабавни; и това, което в първия миг е било предразсъдък, може да се окаже превъзходно в дългосрочното си действие и неговите превъзходни качества могат да произтичат дори от лошите ефекти, които предизвиква в началото. Обратното също се случва: твърде сполучливи проекти, с твърде добро начало, често имат срамен и печален завършек. В държавата често съществуват някакви неясни и почти скрити причини, неща, които на пръв поглед изглеждат незначителни, но от които зависи голяма част от нейното благосъстояние или злополучие. Науката за управлението, бидейки следователно толкова практична сама по себе си и насочена към такива практически цели, изисква опит и то опит далеч по-обширен от този, който всеки човек е в състояние да придобие през целия си живот, колкото и мъдър, и наблюдателен да е той. И затова всеки трябва с безкрайна предпазливост да поема риска да събори една сграда, която в течение на векове е отговаряла във всяка допустима степен на съвместните цели на обществото, или да я съгради отново, без да има пред очите си моделите и образците на доказана полезност.

95. Тези метафизични права, навлизайки във всекидневния живот като светлинни лъчи, които пробиват плътна среда, се изкривяват по законите на природата от своята права линия. Действително, в огромната и сложна маса от човешки страсти и грижи, първичните човешки права претърпяват такова разнообразие от изкривявания и отражения, че става абсурдно да се говори за тях, сякаш са продължили да се придържат към простотата на първоначалната си посока. Природата на човека е филигранна¹; социалните цялости са във висша степен сложни и затова простото разпореждане или насочване на властта не може да е адекватно на природата на човека или на качествата на неговите дела. Когато чуя за простотата на механизма, към която се стреми, с които се хвали всяка от новите политически конституции, за мен става ясно, че създателите ѝ са грубо невежи в своя занаят или пък са напълно небрежни към своя дълг. Простите управления са погрешни в основата си, да не кажем и по-лоши думи. Ако размишлявате за обществото само от една гледна точка, то всички тези прости форми на политическо устройство са безкрайно пленителни. Всъщност всяка от тях би отговаряла на единствената си цел много по-съвършено, отколкото по-сложната може да постигне спрямо всичките си сложни цели. Но по-добре е цялото да бъде несъвършено и неравно задоволено, отколкото едни части да са обезпечени с голяма прецизност, а други да бъдат изцяло пренебрегнати или може би материално накърнени от прекалена грижовност към някой предпочитан член.

96. Измислените права на тези теоретици са напълно крайни; и пропорционално на своята метафизическа истинност те стават морално и политически лъжливи. Правата на човека са в една *междинна* точка на умереност, неподатлива на определяне, но не и невъзможна за разпознаване. При всяко управление правата на хората са техните предимства; а те често се състоят в балансирането между различните форми на доброто, в компромисите между доброто и злото и понякога между едно или друго зло. Политическият разум е един пресметлив принцип: той събира, изважда, умножава и дели в нравствен аспект, а не метафизически или математически, истинските морални стойности.

.....

¹ Филигран, филигранен - фина бижутерска техника, при която от метална нишка (сребърна или златна) се изработва подобен на нежна дантела мотив.

110. Това обръщение с плод на голяма доброжелателност и привързаност, разбира се. Но сред революциите във Франция трябва да отбележим съществената революция в представите за учтивост. За нас, англичаните, се твърди, че се учим на обноски, подражавайки на това, което виждаме от вашата страна на морето и че обгръщаме постъпките си с изящно френско наметало. Ако е така, то ние все още сме със старите си дрехи, все още не сме усвоили новата парижка мода на добро възпитание и не сме се научили да смятаме, че най-изтънчения и деликатен комплимент (при поднасяне на съболезнования или поздравления) се състои в това да заявим на един дълбоко унизен и сломен човек, че са извлечени големи облаги за обществото от убийството на неговите слуги, от покушението върху неговия живот и този на съпругата му и от огорчението, позора и срама, които лично е изживял. Дори свещеника в затвора Нюгейт не би предложил подобна нечовешка утеха на престъпника, тръгнат към бесилото. Струва ми се, че дори парижкият палач, който днес е реабилитиран чрез гласовете на Националното събрание, получил е достойно място в обществото и неговото занятие и умения са получили достъп в хералдическата палата на правата на човека, дори той би бил по-великодушен, чувствителен и изпълнен с ново усещане за собствено достойнство, за да отправи такава лишена от съчувствие утеха към който и да било човек, който, обвинен в *държавна измяна*, бива предаден на неговата *изпълнителна власт*.

111. Човек действително е унизен, когато го ласкаят така. Обезболяващата глътка забравя, поднесена като лекарство, е дозирана пресметливо, за да запази възбудената бодрост и да подхранва живата язва на разяждащата памет. Да се предписва наркотика на амнезията, поръсен с всички съставки на присмехулност и презрение, означава да се поднася към устните на страдащия не „балсама за ранени умове“, а пълната догоре чаша на човешката мъка, която го карат да пресуши до дъно.

112. Приемайки доводите, които са поне толкова убедителни, колкото и деликатно формулирания комплимент в новогодишното поздравление, кралят на Франция може би ще се опита да забрави тези събития и този комплимент. Но историята, която дълго пази спомена за всички наши постъпки и произнася своята страшна присъда над действията на всички видове суверени, не ще забрави нито тези събития, нито ерата на либералното усъвършенстване в развитието на човечеството. Историята ще запомни, че сутринта на 6 октомври 1789 година кралят и кралицата на Франция, след ден на обърканост, тревога, ужас и кланета, си лягат, получавайки публични уверения за безопасност, за да уважат нуждите на природата с няколко часа неспокоен и меланхоличен сън. От този сън кралицата се събужда, чувайки гласа на часовия пред своята врата, който, крещейки ѝ казва да се спасява с бягство и това е последното доказателство за неговата вярънност, защото в следния миг той умира, посечен от нападателите. Банда от жестоки главорези и убийци, опръскани с димящата кръв на часовия, нахлуват в покоите на кралицата и нанасят стотици удари с байонети и кинжали по леглото, откъдето тази преследвана жена едва е успяла да се измъкне и почти гола е избягала по неизвестен за убийците път да търси убежище в нозете на един крал и съпруг, който дори за миг не е бил сигурен в собствената си безопасност.